

УДК316.422

ШЛЯХИ ЗАВЕРШЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

С. С. Яремчук

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського 2, м. Чернівці, 58012, Україна,
serg.doc.cv@gmail.com*

У статті проаналізовано дискурс завершення трансформаційних процесів в українському суспільстві у контексті подолання соціальної аномії та розвитку демократії. Особливу увагу звернено на чинники, які стоять на заваді побудови в Україні справжньої демократії. Наголошено на ключовій ролі еліти в соціальному розвитку. Зазначено, що трансформаційні процеси в Україні йдуть відповідно до тих передбачень, які сформулювала Н. Паніна ще в середині 1990-х років.

Ключові слова: трансформація, демократія, соціальна аномія, еліта, соціальні зміни, традиціоналізм, авторитаризм.

Характерним для розвитку вітчизняної соціології доби незалежності став аналіз суспільства у контексті трансформації. Ця проблематика сфокусована на вивченні суспільств посткомуністичного простору в зіставленні з основними трендами сучасних соціальних змін у глобальному та локальному вимірах.

Українське суспільство, як частина радянського, увійшло у період трансформації невдовзі після приходу до влади у Радянському Союзі М. Горбачова (1985). Спочатку тогочасні керівники СРСР бажали лише часткової модернізації велетенської держави. Вважалося, що достатньо лише усунути тотальний вплив комуністичної партії та бюрократично-адміністративних перепон, і настане покращення. Але реальність трансформаційних процесів виявилася жорстокішою. Соціальні зміни набирали стрімких обертів і призвели до руйнування соціалістичного блоку, а згодом і Радянського Союзу та його системи соціальних інститутів.

Унаслідок цього, розвиток вищеописаних суспільств набув рис соціальної аномії – стану відсутності загальнозначущих норм поведінки і взаємодії або цинічного їх ігнорування [1, с. 185]. Водночас метою трансформації була проголошена ліберальна демократія. Отже, основна дискусія щодо питання закінчення трансформації полягає в тому, що вважати цією межею – подолання соціальної аномії чи побудову демократії. Подолання аномії пов'язане зі створенням нової ціннісно-нормативної системи суспільства та запровадження чіткої системи соціального контролю. А побудову демократії необхідно розглядати у двох ракурсах: проведення інституційних демократичних суспільних змін; і, відповідності нових інституцій загальноусталеним нормам демократії – *рівню свободи, рівню життя та можливостям впливу на владу.*

Отже, *мета* цієї статті – проаналізувати нинішній етап розвитку українського суспільства в контексті основних викликів і проблем.

Як зазначено вище, усі держави посткомуністичного простору обрали метою своєї трансформації демократію. Відтак, їхній поступ на цьому шляху мав суттєві відмінності. Деякі держави протягом 1990-х рр. змогли створити демократичні соціальні інститути, які відповідають “старим демократіям” і долучитися до їхньої спільноти через вступ до НАТО і Євросоюзу (країни Центральної та Східної Європи, Прибалтики). Деякі – призупинили демократичні процеси ще на стадії інституційних змін, обравши шлях авторитарних суспільств (Білорусь, країни Середньої Азії). Отже, *ключовим критерієм закінчення трансформації можна вважати подолання аномії*.

Найпотужніша з посткомуністичних країн, спадкоємиця Радянського Союзу – Російська Федерація, на думку більшості аналітиків, закінчила трансформацію на початку XXI ст., у період президентства В. Путіна. Російське суспільство інституційно зазнало суттєвих змін: воно має більшість атрибутів демократичного суспільства і її еліта заявляє про побудову в Росії демократії. Водночас така позиція не підтверджена думками зарубіжних експертів, які вказують, що російське суспільство поступово відходить від демократичних принципів, перетворюючись на авторитарне. За даними організації Freedom House у 2007 р. Росія потрапила до розряду “держав із вкоріненим авторитарним стилем керівництва” [2]. У доповіді цієї організації зазначено, що уряд Росії (як і Китаю) намагається використати силу ринку, водночас зберігаючи закрити політичну систему. Складається ситуація, подібна до колишньої радянської, коли керівництво Радянського Союзу заявляло, що лише в його країні існує справжня “народна” демократія, а у всіх інших – “буржуазна”. Отже, не відмовляючись від демократії як такої, Росія будує свою, “особливу” демократію.

Деякі аналітики стверджують, що Україна також завершила перехідний період. Зокрема О. Куценко вказує, що трансформація Росії й України відбулася, передовсім як відхід від моністичної командно-адміністративної системи відносин, як подолання хаотичної динаміки фази переходу і виникнення нових структурних, культурних і діяльнісних сутностей, що наближають ці суспільства до характеристик суспільств, заснованих на ринкових засадах. При цьому, суспільства України і Росії вийшли із трансформаційних процесів різними, утверджуючи власні форми суспільних відносин і незбіжні “коридори” подальшого розвитку. Водночас вона зазначає, які суспільства, що виникають у результаті трансформації, поки мають неусталений “посткомуністичний” характер, їх активний рух триває, але вже на нових фазах узгодження, стабілізації, консолідації інститутів і практик, що проявили себе як найуспішніші за нових суспільних умов [3, с. 25].

Певною мірою можна погодитися з тим, що трансформаційний період в Україні завершений. У ній, як і в Росії, створені нові інституції, характерні для демократичного суспільства, розвивається ринкова економіка. Керівництво України постійно заявляє про утвердження демократії та про стратегічний вектор європейської інтеграції. Більше того, у 2006 р. Freedom House вперше визнала Україну “вільною” країною [3, с. 27], а у доповіді за 2007 р. ця оцінка знову була підтверджена [2]. Це свідчить про значний поступ у розвитку демократії. Водночас, за результатами досліджень Інституту соціології

НАН України, у 2007 р. лише 8% дорослого населення країни дали позитивну відповідь на запитання: “Чи є в країні демократія?” [4, с. 4]. Ці дані, своєю чергою, ставлять під сумнів деякі оптимістичні прогнози та вказують на проблематику демократичного розвитку українського суспільства, яка, насамперед точиться навколо питання: “Що заважає українському суспільству стати справді демократичним?”.

Водночас для України відкритим залишається питання подолання соціальної аномії. Особливість українського суспільства полягає в тому, що воно рухається у демократичному напрямку і за рівнем демократії випереджає Російську Федерацію та деякі держави колишнього Радянського Союзу. При цьому закріплення і легітимація соціального устрою ще не відбулася. Отже, з огляду на те, що українське суспільство ані дійшло до демократії, ані зупинилося на цьому шляху, можна припустити, що трансформаційний період в Україні наразі триває і проходить переломну межу.

Перш ніж перейти до розгляду проблематики перехідного суспільства в Україні, необхідно пригадати деякі риси радянського суспільства, оскільки вони дуже суттєво впливають на сучасний розвиток. У словах російського соціолога Г. Батигіна, сказаних ще у 1988 р., міститься пророчий зміст: “Друга половина 80-х років увійде в історію як досвід відновлення суспільства й людини, досвід відновлення соціології. Чим закінчиться досвід, поки не відомо. Все залежить від того, як скоро ми прийдемо від людини, яка пристосовується, до людини вільної, як скоро створимо правову державу, засновану на суверенітеті особистості. Легко сказати: “Треба по краплі вичавлювати з себе раба”. А якщо раб не бажає вичавлювати із себе свою сутність, хоче розчинитися в масі, стати “продуктом середовища” і ненавидить усіх, хто це середовище не приймає? Так чи інакше, забрати адміністративно-бюрократичні бар’єри недостатньо. Для формування політичної культури й етики, заснованих на особистій відповідальності й особистому виборі, потрібні роки й десятиліття, оскільки суспільні відносини в нашій країні значною мірою характеризуються рисами докапіталістичних формацій, що приймають обличчя соціалізму. Немає сумніву в існуванні елементів східної деспотії, родових зв’язків, сімейних політичних кланів. У разі відсутності ринкової економіки й відповідної правової системи суспільні відносини, засновані на насильстві, обов’язково будуть відтворюватися. Як шестірня призначена для механічної передачі “моменту”, так і людина звикла бути бездумним виконавцем або начальницьких вказівок, або забобонів юрби. Більше того, людям-гвинтикам необхідний “дорогий й улюблений вождь і учитель”: свобода нестерпна для того, хто звик коритися “загальному”. Він просить, ні, вимагає взяти назад свободу, а натомість – указати загальну істину й правильний шлях” [5, с. 30].

Схожі думки висловлюють і сучасні українські соціологи, зокрема директор Інституту соціології НАН України В. Ворона, який зазначає, що об’єктивними основами демократії є: рівень розвитку продуктивних сил, громадянського суспільства і культури населення, і навіть при масовій підтримці демократії і за наявності політичної волі еліти суспільства, її реальна побудова далеко не завжди виявляється успішною і навіть можливою [4, с. 7].

Отже, ключовим питанням аналізу трансформаційного суспільства є його ціннісно-нормативна система, на якій ґрунтуються соціальні інститути. І якщо Г. Батигін

говорив про характерність докапіталістичних ознак для радянського суспільства, то сучасні соціологи вказують на подібні тренди щодо пострадянського суспільства. За словами О. Зинов'єва воно дивно поєднує властивості соціалізму радянського періоду, західного капіталізму та феодалізму, Є. Головаха називає його "неостановим" або "неофеодальним станом", Ю. Мелков для опису сучасного українського суспільства живає термін "Нове Середньовіччя" [6, с. 183–184].

Ці тези підтверджуються й емпірично. Серед найхарактерніших ознак сучасного життя в Україні, за даними омнібусу–2007 р., перші місця займають: хабарництво і корупція (51,3%), невпевненість у майбутньому (43,3%), політична нестабільність (43,3%), розвал економіки (40,3%), зубожіння населення (32,2%), екологічні проблеми (27,8%), безробіття (26,3%). Водночас серед найважливіших проблем були названі: підвищення загального рівня зарплат, пенсій, стипендій (61,4%), боротьба з корупцією (61,1%), боротьба зі злочинністю (52,8%), зниження цін на продукти і товари першої необхідності (50,3%), зменшення плати за квартиру і комунальні послуги (49,7%) [7, с. 468–469].

Вищенаведене свідчить про дисфункцію таких ключових соціальних інститутів, як держава та економіка, а також про відмову легітимації вищеописаних явищ. Більшість громадян вважають корупцію і бідність несправедливими і не погоджуються з тим, що вони мають стати нормою. Лише 16% респондентів активно включилися в нове життя і вважають його природним, а 37,6% – не бажають пристосовуватись до теперішньої ситуації і 32,5% – перебувають в постійному пошуку себе [7, с. 472].

Продовжуючи логічний ряд, зауважимо, що тип і структура суспільства найбільше детерміновані особливостями його еліти. Більшість людей в Україні вважають, що їхнє життя дуже (34,8%) та достатньою мірою (38,3%) залежить від того, хто складає правлячу еліту [7, с. 472]. Відповідно, ми не можемо обійти увагою питання формування еліти в Україні.

Основу нової української еліти утворили представники "номенклатури" радянського часу, яка складалася з вищих верств партійної, державної, господарської та військової бюрократії. Ця "номенклатура" вважалася охоронцем радянської тоталітарної системи. Поки історія Радянського Союзу була наповнена катаклізмами – революціями, війнами, репресіями тощо, "номенклатура" зберігала вірність своїм ідеалам і була доволі мобільною. XX з'їзд КПРС (1956 р.) наніс перший значний удар по "безгрішності" "номенклатури". У подальшому вона все більше розкладалася – відходила від своїх принципів, ставала амбівалентною, зокрема, почала сприймати державну власність як свою корпоративну, набиралася пільг і привілеїв тощо. До того ж вона втратила колишню мобільність, фактично перетворившись за закритою касту людей, які "займали посади" до глибокої старості. Коли свого часу М. Горбачов очолив СРСР, йому було 54 роки і він був наймолодший серед членів Політбюро. На Заході тогочасну владу в СРСР називали "геронтократією", а сам період із середини 60-х до середини 80-х рр. XX ст. – отримав назву "застій".

Стара "номенклатура", в силу свого конформізму, першою відкинула всі комуністичні ідеали і цінності, заявивши про підтримку незалежності, демократії та ринкової економіки. Водночас вона долучилася до процесу привласнення державної власності,

зайнявши своє місце у глобальній буржуазії. Парадокс полягає в тому, що ті, хто охороняв устої радянського суспільства і державну власність, виступаючи проти “капіталістичного Заходу”, очолили процес первинного накопичення капіталу і стали першими капіталістами.

Також зазначимо, що і в Радянському Союзі були соціальні інституції та соціальні групи, які, попри політику насильства, не поділяли радянську ідеологію та сповідували інші цінності. До них можна віднести релігійні організації, дисидентський рух, а також злочинність, яка мала свою потужну субкультуру і нормативну систему. Тому другим потужним джерелом пострадянської еліти стала злочинність. Вона ніколи не вірила у “міфи” комуністичної пропаганди, мала значний потенціал і власну нормативну систему, чого бракувало старій “номенклатурі”. Третім джерелом формування еліти стали найактивніші пересічні радянські громадяни. Російський політик А. Чубайс так сформулював кредо пострадянської еліти: “Якщо ти нахабний, сміливий, рішучий і багато чого знаєш – ти отримаєш усе” [6, с. 186]. Отже, пострадянська еліта в Україні об’єднала в собі дуже різних людей, інтереси яких, приховувані за демократичною риторикою, спрямовані на забезпечення власної гегемонії в системі влади та власності.

На думку Г. Грабовича, сталася історична трагедія, трагедія, ще й досі повністю не усвідомлена. Народ, який зрештою є ще й електоратом, проголосував за цілі тих, для кого українська справа дійсно була справою життя і смерті; проте він надав владу не їм, а тому самому суспільному класові, який правив Україною за радянського періоду і в той час проводив політику, ворожу всьому українському. Можливо, що деякі люди у номенклатурі відчували потребу у створенні справжньої нової України, але, об’єктивно кажучи, вони були не здатні очолити цей клас. Не в останню чергу тому, що українську номенклатуру готували для втілення рішень “Союзного Центру”, а не для прийняття незалежних рішень, тим більше – у незалежній державі [8, с. 268].

Відтак, один із вирішальних чинників гальмування демократії українського суспільства, збереження його “радянськості”, пов’язаний із тим, що в Україні після проголошення незалежності, на відміну від країн колишнього “соціалістичного табору” (НДР, Угорщина, Польща та ін.) та Прибалтики *не була проведена люстрація або ротація комуністичної “номенклатури”*, тобто вона не була усунена від влади. Натомість вона була “посилена” злочинцями та злочинною субкультурою. У 2006 р., за даними моніторингу Інституту соціології НАН України, більше третини населення вважало, що значну роль у житті українського суспільства відіграє “мафія, злочинний світ”, більше чверті вказали на значну роль “службовців держапарату – чиновників” [4, с. 4–5].

Як наслідок, сучасна еліта і влада в Україні сприймається більшістю населення негативно. На питання омнібусу–2007 р.: “Яким із наведених нижче слів Ви б характеризували уряд у нашій країні?”, найбільше людей обрали варіанти – корумпований (57,8%), бандитський (43,6%), бюрократичний (37,1%) [7, с. 472]. Лише 4,4% респондентів влаштовує теперішній суспільно-політичний лад, а більшість людей вважають, що його потрібно змінити радикальним шляхом (41,5%) або поступово покращувати реформами (37,4%) [7, с. 473].

Негативне ставлення і недовіра до влади характерна для усього періоду незалежності, незважаючи на конкретні прізвиська. Але найбільш негативні оцінки з 2000 р. були

отримані в результаті опитування, проведеного центром імені О. Разумкова в грудні 2008 р. [9]: 85% громадян упевнені, що країна розвивається в неправильному напрямі; на запитання про те, що в нас поліпшилося, починали поводитися агресивно.

Водночас ставлення до політиків переноситься на ставлення до тих державних інституцій, які вони представляють, а низький рівень довіри до всіх гілок влади є ознакою слабкої легітимності держави. Це зумовлено тим, що державні інститути виявляють байдужість до соціальної ситуації, яка характеризується зниженням рівня життя більшості населення України. Якщо говорити про оцінку дій органів влади в контексті кризи, то громадяни вважають, що центральна влада займається переважно її поглибленням. Людям не подобається той стан конфлікту влади з владою, який вкрай негативно впливає на їхнє життя.

Наслідком діяльності еліти та спровокованих нею аномічних процесів, стала відповідна модель українського суспільства, яку В. Ворона називає “кланово-бюрократичною напівкримінальною” [4, с. 9]. Вона являє собою трансформацію влади у власність і боротьбу між багатими за владу з дедалі більшим відривом правлячого прошарку від населення. Ця модель перешкоджає формуванню механізмів цивілізованого нагромадження й відтворення капіталу: приватні статки створюються багато в чому шляхом перерозподілу коштів держбюджету і порушення законності при приватизації і сплаті податків. Доходи соціальних груп, що перебувають при владі, як правило, не пов’язані зі станом реальної економіки, а механізми функціонування суспільства спрямовані не на розв’язання завдань розвитку суспільства, а концентруються на розподілі і перерозподілі державних ресурсів між елітними групами, що перебувають при владі.

Ця модель не є ринковою і виступає бар’єром для створення верстви заможних людей – середнього класу. Вона призвела до того, що протягом нетривалого часу українське суспільство поділилося на багатих і дуже багатих та бідних і дуже бідних. Маючи близько десятка мільярдів, Україна займає одне з останніх місць у Європі (разом з Албанією та Молдовою) за рівнем ВВП на душу населення, а саме цей показник є основним для визначення соціально-економічного розвитку.

Чимало досліджень демонструють сталий позитивний зв’язок між економічним розвитком і рівнем демократії. Відповідно до марксистської тези, згідно з якою інститути влади відображають його соціально-економічну сутність, головна причиннісна інтерпретація цих кореляцій полягає в тому, що демократія є радше наслідком економічного розвитку, ніж навпаки. Дослідники А. Пшеворські та Ф. Лімонжі, розглядаючи ці кореляції, прийшли до таких висновків: у дуже бідних країнах (із річним доходом менше \$1000) співвідношення імовірності перетворення автократії на демократію і імовірності перетворення демократії та автократію становить один до десяти; водночас у багатих країнах (понад \$7000) трансформація автократії на демократію у 28 разів імовірніша, ніж трансформація демократії у бік автократії [10, с. 88]. Тому, починаючи з праць С. Ліпсета, прийнято вважати, що економічна модернізація сприяє демократії, оскільки приводить до змін у масових настановах, що й підриває автократію. Ці дослідження лише підтвердили ту просту загальновідому істину, що бідній людині не до політики, – вона шукає шляхи фізичного виживання. Отже, щоб побудувати демократію, необхідно створити об’єктивну передумову – підвищити рівень життя населення; *бідне суспільство априорі не може бути демократичним.*

Нинішня незалежна Україна – продовження України радянської. В усіх відношеннях, що мають хоч якесь реальне значення – особливо у відношенні інституцій, кадрів, цінностей, стилю культури і т.п., насправді у всьому, що сутнісною мірою стосується влади й авторитету – радянський період і його практика залишаються в основі своїй незмінними. Тому питання утвердження демократії в українському суспільстві насамперед залежить від того, як скоро воно подолає риси “радянськості”.

Демократія в Україні лише тоді зможе стати реальною, коли громадяни будуть здатні впливати на владу, тобто буде створене громадянське суспільство. Демократія не зводиться лише до виборів; вона означає і вплив населення на владу у міжвиборчий період. Цей вплив забезпечується структурами громадянського суспільства, тиском громадської думки через засоби масової інформації, через участь населення у діяльності політичних партій і громадських організацій. Якщо такого постійного впливу населення на владу немає, треба сподіватися лише на “владну милість”. *Оцінка можливостей громадян впливати на органи влади є ключовою характеристикою демократичного суспільства.*

Наразі в соціології досить добре відомі два типи реакції на аномію: ненормативна й нормативна. Ненормативна реакція на аномію – коли відсутність норм стає нормою поведінки, тобто криза соціуму стає нормою. Психологічний стан при ненормативній реакції на аномію характеризується зростанням цинізму й екстремізму. Така реакція на аномію фактично веде до посилення аномії, що сприяє формуванню не демократичного, а анархічного суспільства.

Нормативна ж реакція на аномію найчастіше породжує розвиток аномічної деморалізованості. В умовах тривалої відсутності нормативних регуляторів поведінки, коли багатьом здається, що в таких умовах відбутися може “усе, що завгодно”, майже автоматично виникають вимоги “повернення до доброго старого часу” – традиціоналізм. Інший вихід з аномічної безвиході бачиться масовій свідомості в пошуках “сильного лідера” – вождя, що знає правильні способи дії й може змусити “інших” їх виконувати – авторитаризм. Загалом ненормативні реакції на аномію в Україні проявляються значно меншою мірою, ніж нормативні.

Тому Н. Паніна ще у 1994 р. висловила думку, що на основі аномічної деморалізованості в Україні досить імовірно є формування двох типів ціннісно-нормативних підсистем: традиційно-архаїчної (заснованої на вимозі повернути стару систему цінностей) і авторитаристської (заснованої на потребі приведення до влади сильної особистості, що зможе встановити “новий твердий порядок”) [11, с. 36].

На її думку, найбільш реальним є шлях традиціоналізму – *повернення до архаїчного чи до соціалістичного суспільства*. Передумови до повернення в архаїку в Україні містяться в даних, що свідчать про психологічну відособленість від інших народів, в ізоляціонізмі. По шкалі соціальної дистанції Е. Богардуса населення України відчужує практично всі національності, окрім тих, хто традиційно проживав на її території. Низька стурбованість населення небезпекою ізоляціонізму свідчить про реальну можливість панування в суспільстві традиційно-архаїчних цінностей і побудові на цій основі держави, що має в основному етно-музейну цінність і виражені риси архаїчного суспільства.

Водночас вірогідним є й повернення до соціалістичних цінностей. Хоча соціалістична й комуністична системи цінностей більшістю населення відкидаються в прямій назві, серед населення широко поширені патерналістські настанови й переконання. Вони ж дуже близькі до системи цінностей соціалістичного суспільства. Суттю патерналізму є відсутність у людини особистої відповідальності не тільки за долю суспільства загалом, але й за власну долю.

Декларативне заперечення соціалістичних цінностей при поширеності патерналістських настанов є психологічною передумовою самої реальної загрози – *орієнтації на авторитарного лідера*. Зауважимо, що в українському суспільстві явно переважає точка зору, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії. Найвищою вона є на Донбасі. Хоча зазначимо, що кількість прихильників “сильної руки” все ж зменшується: з 60,5% у 1998 р. до 50,7% у 2007 р. [12, с. 35]. У дослідженні, проведеному у червні 2007 р. Фондом “Демократичні ініціативи” і фірмою “Юкрейніан соціолоджі сервіс”, поставлено запитання: кого населення бачить у ролі “сильних лідерів”. Таких лідерів виявилось двоє – В. Янукович (30%) і Ю. Тимошенко (21%). Президент Віктор Ющенко набрав лише 12% голосів [12, с. 36].

Як і зазначала Н. Паніна ще у 1994 р., масова свідомість, не знаходячи в суспільстві діючих демократичних цінностей і елементарних законів, звернулася до традиційних цінностей регулювання соціальних відносин. Інтуїція підказала новій політичній силі (“Наша Україна” – прим. авт.), яка йшла і прийшла до влади, атрибутику й риторику традиційних цінностей, які набирали вагу морально-консолідуючої основи. На думку Є. Головахи і Н. Паніної “помаранчева революція”, яка маніфестувала себе як демократична, насправді була культурно-етнічною [13, с. 155]. Вирішальним чинником тогочасних подій була історична ідентичність із розмежуванням електорату по лінії “Захід–Схід”, суть якого можна звести до ставлення до Росії.

Після п’яти років правління “помаранчевої влади” українське суспільство так і не вийшло зі стану аномії і не набуло ознак громадянського. Мова йде, насамперед, про такі декларовані новою владою цінності, як верховенство права і рівність усіх перед законом, повага до прав та інтересів кожної людини, відсутність дискримінації, соціальна солідарність, громадянська активність і т.ін. Щоб запровадити ці цінності, еліта повинна не лише їх декларувати, але й сама демонструвати відповідні зразки поведінки, а для порушників – запровадити суворі невідворотні санкції. Але цього не відбулося – нова влада виявилася не кращою за стару, а з деяких питань її політика виявилася вкрай некомпетентною. Цим і пояснюється розчарування людей і їх недовіра до влади, а також падіння рейтингу Президента В. Ющенка та його політичної сили.

Водночас можна погодитися з думкою О. Куценко, що події “помаранчевої революції” послугували точкою перелому для українського суспільства, після проходження якої, суспільство стало іншим. Воно повірило у власні сили, відбувся вибух громадянської ідентичності, національної самосвідомості, політичної мобілізації й структурованості [3, с. 26].

На нашу думку, нині Україна проходить певний переломний рубіж. Хоча для декого і неприємно, але логічно до тих процесів, що відбуваються в Україні, Президентом став В. Янукович. Приховано, але він є виразником соціалістичної, патерналістської,

ціннісно-нормативної системи. Водночас він уособлює собою “сильну руку”, здатну “навести порядок”. Дії нового Президента за короткий проміжок часу, особливо в контексті розподілу влади в країні, свідчать про серйозність його намірів і авторитарний стиль управління.

Отже, можна спрогнозувати такий розвиток подій. Нова влада буде намагатися подолати соціальну аномію, легітимізувавши свою нормативну систему за допомогою застосування жорстких санкцій. Це дещо нагадує російську модель. При цьому опозиція в Україні дійсно може грати суттєву роль лише за умови, що вона дійсно буде демократичною, тобто позбудеться кланово-олігархічних ознак і буде дослухатися до думки людей. Отже, може скластися парадоксальна ситуація: сили, які бажають подолати соціальну аномію, будуть намагатися зробити це ціною поступу демократії; а демократичні сили, навпаки, будуть виступати проти стабілізації і легітимізації соціальних інститутів у нинішньому стані. І основна роль, звісно, тут відводиться елітам.

1. Соціологія: навч. посіб. / за ред. С. О. Макеєва. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 455 с.
2. Доклад Freedom House: Україна – свободная страна [Електронний ресурс] // Режим доступу до сайту: <http://korrespondent.net/world/347285>.
3. Куценко О. Д. Україна у трансформаційних процесах: Quo vadis? / О. Д. Куценко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 18–32.
4. Ворона В. М. Українське суспільство: від “реального соціалізму” до демократії “західного типу”? / В. М. Ворона. Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. – К., 2007. – С. 4–11.
5. Батыгин Г. С. Миф о социологии / Г. С. Батыгин // Новое время. – 1988. – № 51. – С. 27–30.
6. Мєлков Ю. О. Пострадянське суспільство: Нове Середньовіччя / Ю. О. Мєлков // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 183–193.
7. Результати національного опитування “Громадська думка в Україні – 2007”. Омнібус / Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. – К., 2007. – С. 467–528.
8. Грабович Г. Україна після незалежності: балансний звіт культури / Г. Грабович // Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / за ред. В. Ісаїва. – К., 2004. – С. 264–278.
9. Шангіна Л. У країні – Новий рік і Йоулупуккі, або не за столом хай буде сказано / Л. Шангіна // Дзеркало тижня. – 2008. – № 49 від 27.12.2008 р.
10. Вельцель Х. Людський розвиток і “вибух” демократії: варіації змін режимів серед 60 суспільств / Х. Вельцель, Р. Інглгарт // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 85–118.
11. Панина Н. В. Проблемы демократизации в условиях посттоталитарной аномии / Н. В. Панина / Избранные труды по социологии: В 3 т. – Т. I. Вопросы теории, методологии, технологии социологического исследования и профессиональной этики / Сост., ред., вступ. статья Е. И. Головахи. – К.: Факт, 2008. – С. 30–42.
12. Бекешкіна І. Е. Динаміка оцінок населенням стану демократії в Україні (2004–2007) / І. Е. Бекешкіна / Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. – К., 2007. – С. 24–37.

13. Головаха Е. И. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от “перестройки” до “оранжевой революции” / Е. И. Головаха, Н. В. Панина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 32–51.

THE WAYS TO DESTINATION POINT OF UKRAINIAN SOCIETY TRANSFORMATION

S. S. Yaremchuk

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Kotsubinsky Str., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine
serg.doc.cv@gmail.com*

This article analyzes the discourse on completion of the transformation processes in the Ukrainian society in the context of overcoming the social anomie and building democracy. Particular attention is paid to factors that stand in the way of building a genuine democracy in Ukraine. The key role of leadership in social development is emphasized.

Key words: transformation, democracy, social anomie, elite, social change, traditionalism, authoritarianism.

ПУТИ ЗАВЕРШЕНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

С. С. Яремчук

*Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
ул. Коцюбинского 2, г. Черновцы, 58012, Украина,
serg.doc.cv@gmail.com*

В статье проанализирован дискурс завершения трансформационных процессов в украинском обществе в контексте преодоления социальной аномии и развития демократии в частности факторы, препятствующие дальнейшей демократизации. Подчеркнута ключевая роль элит в социальном развитии. Акцентировано внимание на соответствии трансформационных процессов в Украине прогнозам Н. Паниной сформулированным еще в середине 1990-х годов.

Ключевые слова: трансформация, демократия, социальная аномия, элита, социальные изменения, традиционализм, авторитаризм.

*Стаття надійшла до редколегії 22. 04. 2010
Прийнята до друку 07.06.2010*